

iskolát végzett, szórványban él, nem tartozik feltétlenül valamely történelmi magyar egyházhoz, családi környezetben is használja a román, továbbá annak érdekében, hogy megértesse magát beszédpartnereivel, nem ritkán vált át románra.

Ilyen körülmények között kérdés, hogy az ebben a régióban érintkező, kontaktusban lévő nyelvek hogyan és milyen mértékben hatottak egymásra. Mivel több évszázados kontaktusról van szó, ezért meglehetősen nagy a két nyelv egymásra gyakorolt hatása, amelynek a lenyomata azonban nem a köznyelvi nyelvváltozatban, hanem inkább a nyelvjáráások szintjén figyelhető meg, annak ellenére, hogy a két nyelv mind genetikai, mind tipológiai szempontból teljesen idegen egymástól. A szerzők részletesen elemzik a román nyelvi hatást az erdélyi magyar beszélők nyelvhasználatában minden nyelvi szinten (a hangtani, alaktani, szintaktikai hatásoktól kezdve a lexikális szinten megjelenő kontaktusjelenségekig stb.). Így például kiderül, hogy az erdélyi magyarok nyelvhasználatában gyakoribbak az analitikus szerkezetek, a feminizálás vagy kicsinyítés, mint a magyarországi magyarban, továbbá felborul a magyar mondat szórendje, problémák adódnak az egyeztetéssel, vonzathasználattal stb. a román környezeti nyelv hatására.

Ezek fényében szinte magától adódik a kérdés: milyen jövőkép rajzolódik ki a magyar nyelv számára Erdélyben? Természetesen erre teljes felelősséggel nem lehet válaszolni, a szerzők nem is vállalják ezt a felelősséget, viszont a probléma egyértelműen

látszik: „a jelenleginél jóval erősebb mértékben kell erősíteni a nyelvközösség belső szolidaritását, kohézióját, szervezetségét, azzal pótolva az államnélküliséget” (346.).

A fentiekből nyilvánvalóan látszik, hogy *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)* című kötet sokkal több pusztá nyelvészeti helyzetképnél. Minden egyes fejezet, alfejezet elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy az olvasó számára világossá váljék, mitől különleges ez a régió, illetve mitől különleges az erdélyi magyar beszélő és az erdélyi magyar nyelvhasználat. És ki az olvasó? Kihez szól ez a könyv? Egyértelmű, hogy a szűk nyelvészközösségen túl a szerzők egy sokkal szélesebb olvasótáborra céloznak meg: mindenki haszonnal forgathatja a könyvet, aki valamilyen mértékben érdeklődik az erdélyi kisebbségi problémák iránt. A laikus olvasó dolgát megkönnyíti, hogy táblázatok, ábrák, térképek segítik a különböző problémákban való eligazodást. Továbbá fontos, hogy a szerzők a nyelvészeti terminusokhoz minden esetben definíciót fűznek, valamint konkrét példákkal illusztrálják azokat.

Összességében elmondható, hogy a kötet szerzői élethű képet nyújtanak az utóbbi 30 év erdélyi magyar viszonyairól, különös tekintettel a nyelvhasználat dinamikus változásaira.

Benő Attila és Péntek János munkája megkapta az Erdélyi Múzeum-Egyesület 2020-as Év Könyve díját.

Zsemlyei Borbála

A textológia hatalma

Szilágyi Márton: Omniárium. Irodalomtörténeti tanulmányok.
Ráció Kiadó, Bp. 2020. 256 old.

Az irodalomtörténeti értelmezés következtetési sosem csupán a történeti források természetétől függenek. Az irodalomtörténetés előfeltevései, az általa alkalmazott módszerek szintén nagyon fontosak az egyes irodalomtörténeti konstrukciók kialakulásában/

kialakításában. Szilágyi Márton kötete erre a felelősségre hívja fel a figyelmünket, és a kötet tanulmányában sorra leplezi le a szakmai tévedéseken, mulasztásokon alapuló irodalomtörténeti mítoszokat, roppant rokonszenves módon egész tanulmányt

Zabán Márta (1982) - irodalomtörténész, PhD, egyetemi adjunktus, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, marta.nagy@ubbcluj.ro

szentel saját korábbi mulasztásának korrekciójára és a konzekvenciák megfogalmazására.

Az egyes tanulmányok rávilágítanak, hogy a szövegváltozat kiválasztásától, a használt szövegfogalomtól a szöveg kontextusainak a megteremtéséig az irodalomtörténeti forrásokkal való foglalatosság mindenik etapja értelmező jellegű tevékenység, ilyen módon nem áttetsző és következmények nélküli annak az irodalomtörténeti narratívának a kialakulására nézvést, amelyeknek az alapjául fog szolgálni. Az, hogy mit tekintünk forrásnak, máris szelekció és értelmezés eredménye: kiemelünk, körülhatárolunk, és forrásértéket tulajdonítunk egy korpusznak, ami aztán az általunk megállapított alakjában és az általunk tulajdonított jelentésekkel válik az irodalomtörténeti kutatás kiindulópontjává. A kötet egyik fontos kérdésfelvetése tehát, amely vörös fonálként húzódik benne végig, filológiai természetű, és a textológiaián a mindenkori irodalmi konstrukciók kialakulásában betöltött sokszor láthatatlan, ám annál meghatározóbb szerepére hívja fel a figyelmünket. Teszi ezt egyrészt a kötet elején helyet kapó, elméleti fejtegetéseket tartalmazó egységben, majd a kötet második felében újra visszatér a kérdésre, és esettanulmányok formájában mutatja meg, hogy gyakorlatban hogyan exponálható és bontható ki az adott módszertani, elvi kérdés. A filológiát tehát kultúrtechnikaként értelmezi, stratégiáit és előfeltevéseit a folklorisztika eszköztárához való viszonyában vizsgálja, ezáltal téve láthatóvá a tudományterület hermeneutikai dimenzióját, példának okáért a szövegkiadásokban latensen ott munkáló, azokat alakító szövegértelmezést. (43.)

A textológiai és filológiai alapozó kutatások e felől a koncepció felől nem pusztán lehetővé teszik az irodalomtörténeti értelmezéseket, hanem már maguk is ilyen értelmezéseket végeznek, alapjaiban határozva meg ezáltal az irodalomtörténeti kánonok alakulását. Ez pedig át is vezet bennünket a kötet másik fontos kérdésfelvetéséhez, a szerző ugyanis azon túl, hogy rákérdez a forrásaink természetére, arra keresi a választ, hogy mihez kezdünk mi ezekkel a forrásokkal: hogyan kanonizálódhatnak, vagy miért esnek ki bizonyos kánonokból. A kanonizáció

mechanizmusainak az értelmezésekor Szilágyi Márton nem a Szajbély Mihály által felvázolt kánontipológiából indul ki, ahol a különböző kánonok egymáshoz viszonyított pozíciója lenne a fontos,¹ hanem a textológiai és filológiai alap kutatások nyomán létrejövő szövegkiadások és az ezekhez kapcsolódó mérvadó első értelmező javaslatok, irodalomtörténeti tanulmányok által együttesen létrehozott lehetőség a kánonba kerülés alapfeltételeként jelenik meg ebben az elgondolásban. A kánon tehát változó struktúra, amelynek alakulásában fontos szerepet játszanak a filológiai alap kutatásokat végző szakemberek, a textológiai eredmények bizonyos szövegek kánonba kerülését teszik lehetővé, másokat viszont a kánon peremére szorítanak. Az így meghatározott felfedezés és elfeledés mechanizmusait a szerző a tradíció működésének alapkérdéseiként határozza meg. (34.) Ilyenformán a szövegeket irodalomtörténeti forrássá tévő és akként értelmező textológia bármiféle irodalomtörténetnek az alapvető kiindulópontjaként tételendő. Másrészt a kanonizációs mechanizmusok hátterében munkáló felfedezés/elfeledés gesztusai dinamizmusának alapjaként éppen a konzervatív, az értékeket megőrizni kívánó terület, a textológia tételvezető, hiszen „az irodalomtörténet nem egy »best of« típusú válogatás, hanem a koncepció nézőpontjából tűnnek föl a jelentőségtelnek bizonyuló szövegek” (41.), a szövegek lehetséges értelmezéseit pedig az említett filológiai-textológiai alapozás, az elsődleges értelmezés és jelentéstulajdonítás határozza meg. Az irodalomtörténész szakmai felelősségének és az irodalmi hagyományozódás mechanizmusában játszott szerepének a természetéről gondolkodik tehát Szilágyi Márton ezekben a tanulmányokban, és épp ez a szakmaiság mibenlétére, feltételeire való rákérdezés az, ami nagyon aktuálissá és húsba vágóvá teszi ezt a kötetet az irodalomtörténeti kérdésekkel kapcsolatos, manapság olykor szélsőségessé váló közbeszéd kontextusában.

¹ Szajbély Mihály: *Programok és kánonok. A nemzeti (narratíva) és az irodalom kánonstruktúrájának alakulása.* = Uő: *A nemzeti narratíva szerepe a magyar irodalmi kánon alakulásában Világos után.* Universitas Könyvkiadó, Bp. 2005. 81–108.

Az irodalmi kanonizáció kérdéseit több, eltérő szempontból veszik szemügyre a kötet tanulmányai: fontos szerepet kap az irodalomtörténeti cezúrák és a kanonizációs mechanizmusok közötti kapcsolatok vizsgálata. A szerző reflektálttá teszi, hogy a korszakfogalmaink és irodalomtörténeti cezúráink konstrukciók, s ilyeneként nem maguktól értetődőek, nem jelentés nélküliek. Az, hogy mikor kezdődik és zárul le egy irodalomtörténeti korszak, nagyban függ attól, hogy mi őrződött meg az adott időszakból, mit tudhatunk tehát egyáltalán annak az időintervallumnak az irodalmáról, de attól is, hogy mi kanonizálódott az adott időszak szövegei közül, vagy hogy ezeknek a szövegeknek hogyan alakult a recepciótörténeti helye, és persze az sem következmények nélküli, hogy hogyan bizonyult viszonyíthatónak az adott időszak irodalma bizonyos köztörténeti fordulópontokhoz. A szerző ebben az esetben is a bevett sémák és gyakorlatok kritikai felülvizsgálatának szükségessége mellett érvel, és izgalmas példákon keresztül mutatja meg, hogy alapvető tévedésekhez vezet a korszakfogalmak kritikátlan alkalmazása. Ehhez kapcsolódik egy további, szintén az irodalomtörténeti folyamatok tagolására szolgáló sémának az értelmezése: a generáció irodalomtörténeti magyarázóelvének a dekonstrukciója. A szerző különböző irodalomtörténeti korszakokból vett példákkal szemlélteti a nemzedéki érvelés folyamatos jelenlétét az irodalomtörténeti diskurzusban, és arra a következtetésre jut, hogy „a nemzedéki magyarázóelv mindig valamiféleképpen az alakulástörténetről vallott előfeltevésekhez igazodva bukkan föl, vagyis ilyenformán soha nem ártatlan” (33.), és ahhoz, hogy ne a jelenségek magyarázatára, hanem magukra a jelenségekre alapozó értelmezést nyújtson, az irodalomtörténésznek vissza kell fejtenie a magyarázóelv mögötti eredeti kontextusokat, valamint látnia kell azokat a mechanizmusokat, amelyek a generációs érvelést életre hívták.

A kötet több kérdésfelvetése szoros kapcsolatban áll a szerző korábbi kötetével, az Arany János szerzői életútját értelmező kötettel:² látható, hogy Szilágyi

² Szilágyi Márton: „Mi vagyok én?” *Arany János költészete*. Kalligram, Bp. 2017.

Márton újszerű módszertani javasolatainak teherbírást több életművön és korpuszon is láthatóvá tette, és módszertani javasolataiból egy újfajta irodalomtörténeti metodológia kiépítésének folyamata rajzolódik ki. Innen nézve nem meglepő, hogy a Vaderna Gáborral együtt megírt fejezetei a Gintli Tibor által szerkesztett új egyetemtörténeti kézikönyvnek szintén ehhez a módszertani alapálláshoz kapcsolódó szemléleti elveket képviselik.³ A szerző korábbi kötetei számomra azért voltak kivételesen izgalmasak, mert mindig reflektálttá tettek és alaposan kidolgozott invenciózus elméleti kérdésfelvetések és módszertani javaslatok felől pozicionálják és kontextualizálják újra a forrásait, és javasolnak új értelmezéseket a vizsgált korpuszaik számára, ezáltal dinamikus, és az olvasó számára revelatív erővel ható, izgalmas olvasmányokat nyújtva. A Lisznyai Kálmán,⁴ a Csokonai Vitéz Mihály⁵ és az Arany János⁶ szerzői életútját és munkásságát értelmező kötetei esetében is mikrotörténeti esettanulmányok révén a társadalomtörténeti módszertanok felől értelmezi újra ezeket az életműveket, viszont ezeknek a munkáknak a módszertani invenciózussága legalább annyira fontos és izgalmas, mint amennyire érdekes és újszerű értelmezéseket olvashatunk bennük a tárgyalt szerzői életutak és korpuszok kapcsán. Nincs ez másként az *Omniáriumban* sem, a kötetben szereplő esettanulmányok sorát olyan elméleti és módszertani kérdéseket tárgyaló egység vezeti be, amelynek tanulmányai azt a kérdést vetik fel, hogy milyen lehetőségeink vannak újszerű interdiszciplináris értelmezési keretek kidolgozására az irodalomtörténetben.

A magyar irodalom intézményesülésének a folyamatát az ebben a kötetben javasolt módszertan

³ Szilágyi Márton – Vaderna Gábor: *A klasszikus magyar irodalom (kb. 1750-től kb. 1900-ig)* = Gintli Tibor (főszerk.): *Magyar irodalom*. Akadémiai, Bp. 2010. 313–637.

⁴ Szilágyi Márton: *Lisznyai Kálmán. Egy 19. századi írói életpálya társadalomtörténeti tanulságai*. Argumentum, Bp. 2001.

⁵ Szilágyi Márton: *A költő mint társadalmi jelenség. Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói*, Ráció Kiadó, Bp., 2014.

⁶ Szilágyi Márton: *i.m.* 2017.

nem csupán a rendszerszerűen működő életművek és források felől kívánja vizsgálni. Abból az elméleti alapvetésből közeledik a 19. századi szerzői életművekhez, hogy a hagyományos irodalomtörténetekben a szerzői életművek peremére szorult szövegek helyének és jelentőségének újragondolásával fontos, eddig homályban maradt oldalai láthatók be a szerzői életműveknek és nem utolsósorban az irodalmi rendszer korabeli működésének is, ezért újra kell pozicionálni ezeket a szövegeket az adott életmű és a magyar irodalmi rendszer vonatkozásában egyaránt. Vannak olyan szövegek, szövegcsoportok, amelyeket az irodalomtörténet klasszikus sémái, interpretációs eljárásai szerint nem tudunk integrálni a történeti forrásaink közé: bizonytalan szerzőségű szövegek, orálisan terjedő szövegek, amelyek esetében nem határozható meg a főszöveg, olyan források, amelyek nem engedik meg a minden kétséget kizáró történeti következtetés levonását. Számomra a „*Mi vagyok én?*” című kötetében is az a több tanulmányban is tematizált problémakör volt a legizgalmasabb, amely Arany költészetét az alkalmi költészet, a közköltészet és a folklór alapjain álló, azok műfajait a magas irodalomba beemelni igyekvő és egyúttal át is értelmező művészetként látta. Ebben az értelemben Arany költészete a folklórhoz és a közköltészethez, vagyis a közösségi tudáshoz több szálon is kapcsolódó költészet, amely erősen támaszkodik magára a közösségre, amelynek tudását és költészetét magába építi. A közönség eltűnésének az az érzete, amelyet Szilágyi Márton a *Toldi estjében* érzékel, s amelyet Arany kései lírájának alapvető létérzeteként prezentál,⁸ tulajdonképpen Arany teljes költészetének az értelmére való reflexív rákérdezésként értelmezhető, ami ennek a fajta költészetnek az életképességét, funkcióját, lehetőségeit firtatja, a kérdésfelvetés az életmű egészére vonatkozatható összefüggések megvilágítására adott tehát lehetőséget az Arany-monográfiában. Az *Omniárium* szövegeiben magas irodalom és folklór eltérő, de egymással ezer szálon összefüggő hagyományozódásának a mechanizmusai Kölcsey hagyományselemlétének

vizsgálatában vagy Faludi Ferenc *A Feszülethez* című verse travesztia-változatainak értelmezése során válnak alapvető kiindulóponttá.

Szilágyi Márton szigorú rigurozitással leplezi le a számos féreértést okozó irodalomtörténeti mítoszokat (pl. az irodalomtörténetben Beleznay Miklósné Podmaniczky Anna Mária irodalmi szalonjaként számon tartott történeti jelenség esetében világít rá, hogy ebben az esetben nagyobb eséllyel beszélhetünk nyílt nemesi ház vendégváró szokásrendjéről, mintsem szalonszerű működésről [139.], vagy a Schedius Lajos informátori tevékenységének forrásai kapcsán kialakuló mítosz esetében tárt fel és értelmezett újabb kontextusokat), ugyanakkor ugyanilyen lendülettel és aprólékossággal vet számot azokkal az irodalomtörténeti mítoszokkal, amelyeket eddig nem sikerült minden kétséget kizáróan bizonyítani vagy cáfolni, és igyekszik módszertani keretet kidolgozni ezeknek az irodalomtörténeti diskurzusba való beemelése érdekében. Ahogyan az Arany-monográfiában *A dévaványai juhbehajtás* című kétes szerzőségű szöveg és az Arany-életmű kapcsolatának a konzekvenciáival való számvetés nyomán az életmű többi szövegének árnyaltabb értelmezését lehetett elvégezni,⁹ az *Omniárium*ban Batsányi János és Schedius Lajos informátori ténykedésének lehetőségeiről, a rendelkezésre álló források alapján biztosan tudható körülményekről gondolkodik, ugyanakkor az elemzett korpuszoktól távolabb eső, ám feltételezhetően ugyanazokat az elveket követő kontextusokat is felhasznál analog módon működő kontrollforrásokként. Látható tehát, hogy a szerző az utóbbi időben intenzíven gondolkodik a valószínűsíthetőség irodalomtudományi felhasználhatóságának módjaitól bizonyos szövegek esetében.

Bár az *Omniárium* című kötet szerényen „mindenes gyűjtemény”-ként értelmezi magát, valójában Szilágyi Mártonnak már több kötetében is kirajzolódó, az irodalomtörténeti módszereink megújítását célzó törekvéseinek újabb eredménye.

Zabán Márta

⁷ Uo. 31–41.

⁸ Uo. 264–279, itt: 278–279.

⁹ Uo. 45–58.